

BEVEZETÉS

Nem tudhatjuk, hogy Dudás Gyula készülő monográfiájában szentelt volna-e külön fejezetet a zentai zsidóságnak. Mivel azonban a kéziratnak csupán egy töredéke maradt ránk, csak gyaníthatjuk, hogy Érdújhelyi vagy Iványi nyomdokain haladva Dudás is kiemelte volna őket mint külön vallási közösséget.¹ Öccse, Andor viszont szorgalmasan vezette kéziratos krónikáját 1921-gyel bezárólag, mintegy kárpótlásul egy kiadatlan monográfiáért; egyben azonban gerinceként is egy esetleg majdan megírandónak, hiszen eredeti kéziratokból vagy azok másolataiból, jegyzetekből, újságkivágásokból ollózta össze azt.² E krónikát, valamint Dudás Gyula egyes, hírlapokban és folyóiratokban megjelenő cikkeit olvasva egyfajta „jóindulatú”, mérsékelt antiszemitizmus érezhető ki a sorok között, ami persze távol áll Érdújhelyi Menyhért olykor darabos, máskor sértő és durva, ám mindenkor agresszív kirohanásaitól. Mindkét Dudás ugyanis elfogadta a zsidókat mint egyenrangú polgártársakat, de csak bizonyos sztereotip megállapítások mellett: hogy példátlanul összetartóak, és hogy mindenben a saját és nem a szélesebb közösség érdekeit tartják szem előtt. Ezzel a minősítéssel azonban nem álltak egyedül, hiszen mindketten nemcsak egy adott korszak és környezet köztudatformálói, hanem egyben részesei, alanyai is voltak.

A Dudás Gyula szerkesztette, millenniumi kiadványként megjelent vármegye-monográfia egy külön fejezetben szól a zsidóságról, mintegy tágabb, de közeli kontextust kínálva fel a helytörténet-kutatás számára is.³ A Borovszky-féle vármegye-monográfia viszont Zentának szentel külön fejezetet, amelynek – igaz, csak kismértékben – zsidó vonatkozásai is vannak. Minősítéseket egyik sem tartalmaz, inkább a közlésekre szorítkozik.⁴

Az 1929-ben kiadott [Magyar] Zsidó Lexikon egyes címszavai foglalkoznak zentaiakkal, de maga Zenta külön címszóként nem jelenik meg.⁵ Ez annál is inkább érdekes, mivel kisebb, jelentéktelenebb hitközségekkel is foglalkozik a lexikon legalább néhány sor erejéig.

Pavle Šosbergernek a vajdasági zsidóságról szóló monográfiája egy-egy téma tárgyalásánál (iskolák, zsinagógák, temetők, egyesületek stb.) szinte minden fejezetében megemlíti a zentai zsidókat is, emellett közli az áldozatok névsorát.⁶ Fő hiányossága, hogy kevés forrásmunkára támaszkodik, azokat sem jelöli meg tételesen (nincsenek hivatkozások), s a felhasznált irodalom szerzőinek hibáit utánjárás nélkül veszi át. Így a Zentára vonatkozó adatok tetemes része is téves. Erénye viszont elsősorban az, hogy mint az első ilyen jellegű átfogó munka nagyon jó kiindulópontot jelent a további kutatásokhoz, akár elfogadjuk egyes állításait, akár cáfolni kívánjuk azokat. Közül olyan adatokat is, amelyek e sorok írója előtt ismeretlenek voltak, ám a fenti hiányosság miatt ellenőrizhetetlenek, ezért csak fenn-

1 Lásd Érdújhelyi Menyhért: *Újvidék története*. Újvidék, 1894. 236–238. p. és Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története. II.* Szabadka, 1892. 332–344. p.

2 ZTL Joca Vujić-gyűjtemény. F: 381. Dudás Andor krónikája. (A továbbiakban: Dudás-krónika.)

3 Dudás Gyula (szerk.): *Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. II.* Zombor, 1896. 251–265. p.

4 Borovszky Samu (szerk.): *Bács-Bodrog vármegye. I.* Budapest, s. a. 273–289. p.

5 Ujvári Péter (szerk.): *Zsidó lexikon*. Budapest, 1987.

6 Šosberger, Pavle: *Jevreji u Vojvodini*. Novi Sad, 1998.

tartással fogadhatók el. Ugyanez mondható a szerző másik munkájáról is, melyet a vajdasági zsinagógákról írt.⁷

Hasonlóképpen kell kezelnünk az ún. Knežević-féle monográfiát, amely több fejezetében is megemlíti valamilyen vonatkozásban a zentai zsidóságot, az egyik pedig – bár csupán néhány oldalnyi terjedelemben – külön foglalkozik velük.⁸ Bár az írás szerzője, Vig Lajos maga is zsidó származású (emellett zentai, s a zentai gimnázium tanára), néhány téves vagy megbízhatatlan adatot is közöl, ami viszont megkérdőjelezi a többi hitelességét is. Ennek ellenére úttörő munkának számít, s mint ilyen érdekes és megkerülhetetlen számunkra.

Ez utóbbi zentai monográfiaadalek után a helytörténetírás évtizedekig szünetelt. 1966-ra, a város 750. évfordulójára készülve Zenta monográfiájának megjelentetését tervezték. Helyette két kiadványsorozat indult: a Monográfia Füzetek és a Zentai Füzetek. Egy-egy kötet témáján belül a valamikor itt élő zsidósággal is foglalkozott, de ritka kivételektől eltekintve nem mutatott rá hangsúlyozottan a zsidók helyére, szerepére Zenta gazdaságában és társadalmában.

Kiss István levéltáros szakvizsgára készített dolgozatában megpróbálta a fent említett, leközlött adatokat összefoglalni, általános háttérrel adni nekik s kiegészíteni mindezt a zentai Történelmi Levéltárban fellelhető forrásokkal. Ennél tovább azonban nem ment, s szűkszavú forrásismertetése is elsősorban a magyarkanizsai hitközség anyagát érinti.⁹

A város jubileumára elkészült viszont egy, a *soá*-kutatók számára nélkülözhetetlen mű, amely a fasizmus zentai áldozatai névsorának összeállításával próbálkozott.¹⁰ Érdemében csakis a levéltárban őrzött összeírásokkal együtt alkalmas a használatra; sőt bizonyos pontosításokhoz további kutatások szükségesek.

Időközben megjelent Zenta monográfiájának első kötete is, amely több helyen is tárgyalja a zsidóság helyét, szerepét a város gazdasági és társadalmi életében.¹¹

Végül pedig e sorok írójától is megjelent néhány rövidebb dolgozat, amely a kutatások során begyűjtött részeredményeket közölte.¹²

7 Šosberger, Pavle: *Sinagoge u Vojvodini*. Novi Sad, 1998.

8 Knežević, Milivoje V. (ur.): *Senta*. Senta, 1935. 87–89. p.

9 ZTL Kéziratgyűjtemény.

10 Dobos János (ur.): *Senčanske žrtve fašizma 1941–1945*. Senta, 1966.

11 *Zenta monográfiája I*. Zenta, 2000.

12 Lásd a könyv végén található bibliográfiát.